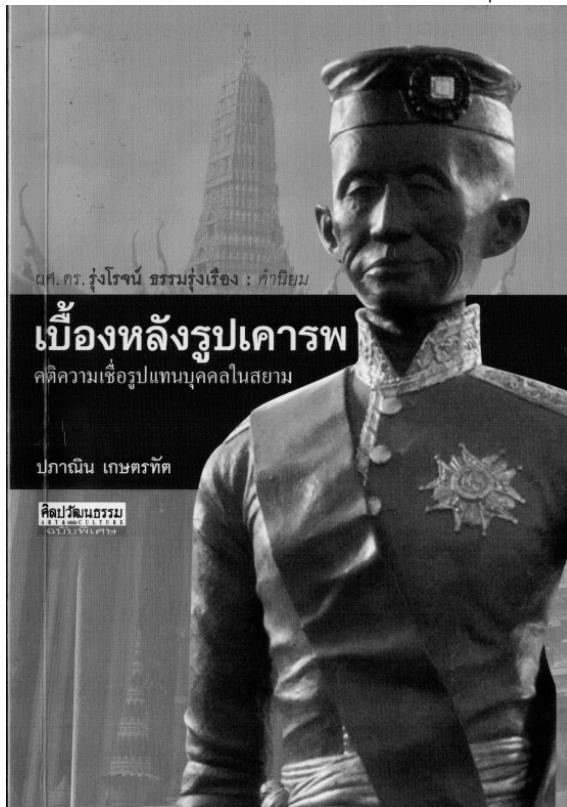

บทวิจารณ์หนังสือ :
เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม

กิตต์ธันต์ ญาณพิสิษฐ์*

Kittanut Yanpisit

ปภาณิน เกษตรทัต. (2558). เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มติชน. 200 หน้า. ISSN 978-974-02-1379-6.

---

* อาจารย์ สาขาการจัดการทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม ของ ปภาณิน เกษตรทัต เป็นผลผลิตของการค้นหาคำตอบที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ ในแวดวงธุรกิจสิ่งพิมพ์มีการโฆษณาหนังสือเล่มนี้ในช่วงที่ผ่านมาถึงนิยามของหนังสือเล่มนี้

มติชนออนไลน์ (ออนไลน์, 2558) อธิบายถึงหนังสือเล่มนี้ว่า หนังสือเล่มนี้ตีแผ่ คติความเชื่อการสร้างรูปเคารพในอดีต โดยในระยะแรกจะอยู่ในรูปแบบพระพุทธรูป “แทนบุคคล” กล่าวคือสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศให้กับบุคคล ซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในพุทธศาสนาหากแต่แท้จริงแล้วยังเป็นคติความเชื่อของพุทธ-พราหมณ์และผี ที่ทับซ้อนกันอยู่ต่อมาพัฒนาเป็นรูปเคารพ “เหมือนคน” คือการสร้างรูปเคารพที่เป็นรูปเหมือนคนจริงตามหลักกายวิภาค ตามแนวคิดสมจริงที่เข้ามาแล้วก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 หนังสือเล่มนี้จะทำให้ผู้อ่าน “ตาสว่าง” เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างรูปเคารพในอดีต

เทคโนโลยีชาวบ้านออนไลน์ (ออนไลน์, 2558) อธิบายถึงหนังสือเล่มนี้ว่า ผู้เขียนได้วิเคราะห์งานศิลปะสถาปัตยกรรม สมัยรัชกาลที่ 1 ว่า เบื้องหลังในการสร้างงานมีแนวคิดอย่างไรในการสร้างงานเหล่านั้น ซึ่งผู้เขียนพยายามมองถึงความเคลื่อนไหวทางสังคม และการเมืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการก่อรูปแนวความคิดและรูปแบบงานศิลปะ ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ที่คุณเขียนได้เสนอขึ้นมา

ซีอีโอดออนไลน์ (ออนไลน์, 2558) อธิบายถึงหนังสือเล่มนี้ว่า ใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษร ได้แสดงหลักฐานและการวิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจและชัดเจนและยังทำให้เข้าใจว่ารูปเหมือนในสังคมสมัยใหม่มีความคิดและความหมายที่แตกต่างไปจากอดีต

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ (ออนไลน์, 2558) อธิบายถึงหนังสือเล่มนี้ว่า หนังสือ “เบื้องหลังรูปเคารพ” ที่มี “ปภาณิน เกษตรทัต” เป็นผู้เขียน เกิดจากการตั้งคำถามของผู้เขียนที่ต้องการอยากรู้อารมณ์เหมือนบุคคลในไทยถูกสร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อใด ทำไมในอดีตจึงไม่มีรูปเหมือนบุคคล? แต่พอถึงรัชกาลที่ 1-4 จึงก่อเกิดรูปเหมือนบุคคลขึ้น คำถามที่ต้องการคำตอบเช่นนี้ จึงทำให้ “ปภาณิน” เริ่มค้นหา กระทั่งก่อร่างสร้างตัวจนกลายเป็นวิทยานิพนธ์ กล่าวกันวาระหว่างที่ “ปภาณิน” พยายามค้นหาคำตอบ นอกจากจะทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของประติมากรรม ยังทำให้เห็นรากฐานของวัฒนธรรมการระลึกถึงบุคคลในสังคมไทยที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนานด้วย โดยมองย้อนกลับไปเมื่อ 100 กว่าปีที่ผ่านมา ที่ทำให้ทราบว่าพระพุทธรูป หรือเทวรูปที่สร้างขึ้นในฐานะรูปแทนตัวคน

ผู้ล่วงลับไปแล้ว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่ามีรูปร่างหน้าตาเช่นเดียวกับบุคคลที่ต้องการระลึกถึงเสมอไป แต่วิธีการ และพิธีกรรมที่รายรอบกลับทำให้รูปร่างนั้น ๆ กลายเป็นรูปของตัวแทนบุคคลที่มีความเชื่อในพุทธศาสนา กระทั่งกลายเป็นรูปแทนตัวในสังคมไทย ที่แตกต่างไปจากรูปเหมือนในสังคมอื่นที่สามารถเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างความคิด ความหมาย และความเชื่อ จนทำให้ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้เกิดคำถาม ข้อสันนิษฐานที่ทำให้เกิดข้อถกเถียงตามมาที่ไม่เพียงจะน่าอ่าน หากยังทำให้เรา ๆ ท่าน ๆ ทราบข้อมูลประกอบด้วยว่าเบื้องหลังรูปเคารพต่างมีคติความเชื่อส่วนบุคคลแทรกอยู่เช่นนั้นจริง ๆ

คำให้การของธุรกิจสิ่งพิมพ์ชวนให้หนังสือเล่มนี้ มีความโดดเด่นไม่น้อย ยิ่งผู้ที่ให้คำนิยามในฐานะครูบาอาจารย์ของผู้เขียนยิ่งทำให้หนังสือที่นักวิชาการ นักศึกษาและผู้ที่สนใจต้องเตรียมควักกระเป๋าซื้อมาไว้เป็นข้อมูลและแนวทางการศึกษาต่อไป **ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง** แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เขียนไว้ในคำนำที่น่าสนใจว่า รูปเหมือนมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นสื่อระลึกถึงบุคคล เป็น “รูปแทนตัว” ที่ทำให้ผู้พบเห็นนึกถึงเรื่องราวต่างๆของบุคคลที่เป็นตัวต้นแบบ อย่างไรก็ตาม รูปเหมือนบางรูปยังมีความหมายมากกว่ากันโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ พระสงฆ์ หรือรูปของผู้นำชุมชน เพราะมีสถานะเป็น “รูปบูชา” ด้วยผู้คนส่วนหนึ่ง (หรือส่วนใหญ่) ยังคงปฏิบัติต่อพระบรมรูปหรือกลุ่มนี้ดังที่ปฏิบัติต่อพระพุทธรูปหรือเทวรูป สิ่งนี้เป็นการทับซ้อนทางความคิดและความหมายระหว่าง “รูปเหมือน” กับ “รูปบูชา” ที่เห็นได้ในสังคมไทยอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน การที่จะเข้าใจถึงความคิดและความหมายอันหลากหลาย จำเป็นต้องสืบย้อนไปยังอดีตหนังสือเล่มนี้ใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ ศิลปะร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษรได้แสดงหลักฐานและการวิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจและชัดเจน และยังทำให้เข้าใจว่ารูปเหมือนในสังคมสมัยใหม่มีความคิดและความหมายที่แตกต่างไปจากอดีตมาก เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้จบ เชื่อได้ว่าทุกท่านจะได้รับทราบข้อมูล พร้อมทั้งเกิดคำถาม เกิดข้อสันนิษฐานต่างๆตามมามากมาย

ในขณะที่ผู้เขียนอย่าง **ปภาณิน เกษตรทัต** กล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ว่า หนังสือเล่มนี้ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “แนวความคิดของการสร้างรูปแทนบุคคลตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 4” ซึ่งเกิดขึ้นจากคำถามที่ว่ารูปเหมือนบุคคลในไทยสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยใด และทำไมในอดีตจึงไม่มีการสร้างรูปเหมือนบุคคลในไทย การพยายาม

หาคำตอบให้กับประเด็นดังกล่าว นอกจากจะทำให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคลแล้ว ยังได้เห็นรากฐานของวัฒนธรรมการระลึกถึงบุคคลในสังคมไทยที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน

อะไรคือความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ที่ทั้งธุรกิจสิ่งพิมพ์รวมทั้งครูบาอาจารย์ได้กล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหาจำนวน 5 ส่วนประกอบสำคัญคือเนื้อหา 4 ประเด็น และบทสรุป ซึ่งสรุปพอสังเขปได้ดังนี้

บทที่ 1 หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับการระลึกถึงบุคคลก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

ผู้เขียนนำเสนอเอกสารเกี่ยวกับการระลึกถึงบุคคลก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทั้งจากจารึกเขมรที่กล่าวถึงการสร้างประติมากรรมอันเป็นตัวแทนของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ทั้งที่สร้างในขณะที่บุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่และเสียชีวิตไปแล้ว ประติมากรรมเหล่านี้เรียกว่า“รูปฉลองพระองค์”มีรูปแบบเป็นคิ่วลึงค์ เทวรูป หรือ พระพุทธรูป มีจารึกซึ่งเป็นการถวายนามประติมากรรมโดยครั้งแรกเป็นนามของพระองค์ ครึ่งหลังเป็นนามเทพเจ้า ทำให้ทราบได้ว่าไม่ใช่รูปเคารพทั่วไปแต่มีจุดประสงค์ทำขึ้นเพื่อให้ระลึกถึงบุคคล แต่กระนั้นหลักฐานเกี่ยวกับการระลึกถึงบุคคลจากจารึกสุโขทัยบางหลักแสดงให้เห็นร่องรอยของความเชื่อที่ต่างออกไป นั่นคือความเชื่อเรื่องผี หลักฐานดังกล่าวแสดงความคิดเรื่องการระลึกถึงบุคคลในเอกสารไทยมีการแสดงฐานะของบุคคลที่แตกต่างกัน ลักษณะแรกคือกษัตริย์แสดงตนเป็นพระพุทธเจ้า ประการที่สองคือกษัตริย์เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าและพระโพธิ์สัตว์ และประการที่สามคือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษโดยเริ่มแรกสังคมไทยยังไม่ได้รับวัฒนธรรมทางศาสนาจากอินเดีย

บทที่ 2 รูปแบบบุคคลตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ จนถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

ผู้เขียนนำเสนอรูปแทนบุคคลในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ที่มีการสร้างรูปแทนบุคคลเป็นพระพุทธรูป ที่เป็นรูปสมมุติเป็นกลุ่มแรกที่สร้างขึ้นในไทยซึ่งสร้างตามแนวคิดที่เปรียบกษัตริย์ว่ามีฐานะเหมือนมนุษย์เป็นแนวคิดที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากเขมรอีกต่อหนึ่ง รูปแทนบุคคลอีกประเภทหนึ่งเกิดขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 คือรูปเหมือนบุคคล เน้นการแสดงออกตามความสมจริงมากกว่าความงามตามอุดมคติ ข้อสังเกตบางประการ คือบุคคลที่เป็นแบบได้แก่พระภิกษุรูปสำคัญที่ล่วงลับไปแล้วกับบุคคลที่เฝ้าตัวเองเพื่อมุ่งจะสำเร็จ

โพธิญาณ สร้างเพื่อเป็นรูปเคารพเป็นที่สักการบูชาของสาธุศิษย์ทั้งปวง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นในวงการประติมากรรมไทยคือสร้างเป็นรูปมนุษย์และยังเป็นประติมากรรมชิ้นแรกที่สร้างขณะที่ผู้ปั้นแบบยังมีชีวิตอยู่ รูปเหมือนบุคคลที่มีรูปแบบสมจริงเช่นนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะตะวันตกซึ่งสร้างมานานแล้วแต่ในไทยเพิ่งสร้างสมัยรัชกาลที่ 4

บทที่ 3 พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับรูปแทนบุคคลในศิลปะไทย

ผู้เขียนนำเสนอ ความหลากหลายของแนวความเชื่อในการสร้างรูปแทนบุคคล หากเปรียบเทียบการระลึกบุคคลจากหลักฐานด้านวรรณกรรมกับหลักฐานประติมากรรม จะพบว่ามีส่วนที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกันคือ หลักฐานด้านวรรณกรรมสะท้อนถึงความเชื่อ 3 แนวทางได้แก่ความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ากษัตริย์เปลี่ยนมาสร้างประติมากรรมของตนเองเป็นรูปเหมือนบุคคลมากขึ้น ทว่าแนวคิดเรื่องการบูชาบรรพบุรุษยังมิได้คลายความสำคัญลงเสียทีเดียว จากหลักฐานเหล่านี้แสดงว่ารัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยทั้งเรื่องวิทยาศาสตร์และเรื่องเทวดา ดังนั้น ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพลักษณะของกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งแนวคิดบางประการที่มีมาตั้งแต่อดีต

บทที่ 4 รูปเหมือนบุคคลหลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้เขียนนำเสนอรูปเหมือนบุคคลหลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระแสของศิลปกรรมอันแสดงถึงความสมจริงนั้นได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เป็นผลมาจากการติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสร้างประติมากรรมของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ขึ้นหลายชิ้นและหลายรูปแบบอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ได้รับความนิยมรูปเหมือนบุคคลแบบตะวันตกในราชสำนักส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากเมื่อพระองค์เสด็จประพาสยุโรป ในปี พ.ศ.2440 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ศิลปินหลายท่านสร้างพระบรมรูปของพระองค์ขึ้น เมื่อรูปเหมือนบุคคลเริ่มเป็นที่แพร่หลาย นำไปสู่การสร้างศิลปกรรมแบบใหม่ นั่นคืออนุสาวรีย์ตามแบบตะวันตก อนุสาวรีย์หรือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ แต่เดิมนั้นอนุสาวรีย์ในไทยสร้างเป็นวัด เจดีย์หรือพระพุทธรูป สิ่งเหล่า

นี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือ การสร้างบรมรูปทรงม้านอกจากจะเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ให้เป็นแบบ ตะวันตก ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นครั้งแรกที่มีการสร้าง รูปเหมือนบุคคลอยู่ในพื้นที่สาธารณะ อันแสดงถึงการที่รูปเหมือนบุคคลได้รับการยอมรับ ในสังคมอย่างเป็นทางการ

บทสรุป

ผู้เขียนนำเสนอบทสรุปของรูปแทนบุคคลในไทยที่สร้างขึ้นต่างสมัยต่างวาระ ทำให้เห็นถึงรูปแบบต่างๆ ที่ผู้สร้างเลือกใช้ในการแสดงภาพลักษณ์ของบุคคล สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเดิมที่สืบทอดมาจากอดีตและแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการระลึกถึงบุคคลในไทยพบว่า การยกย่องกษัตริย์ให้มีฐานะ เหนือมนุษย์ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานในวัฒนธรรมเขมร หลักฐานเอกสารไทยเริ่มปรากฏ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและปรากฏเรื่อยมาในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ โดยกล่าวยกย่อง บุคคลที่เป็นกษัตริย์ว่าเป็นเทพเจ้าในศาสนาฮินดู พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า และผีบรรพบุรุษ แสดงถึงแนวคิดจากหลากหลายศาสนาที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย ถึงแม้แนวคิด ที่ปรากฏในเอกสารมีที่มาจากหลากหลายศาสนาแต่รูปแบบของรูปแทนบุคคลซึ่งกษัตริย์ ในสมัยต่างๆ จะเลือกใช้เพื่อสื่อฐานะของตนนั้นมีเพียงไม่กี่แบบ คือ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกา จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ สร้างรูปแทน บุคคลเป็นพระพุทธรูปเท่านั้น โดยแบ่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ และ พระพุทธรูปหมู่ที่อุทิศถวายแด่บรรพกษัตริย์เพื่อสร้างให้เป็นรูปเคารพ รูปเหมือนของ กษัตริย์ขึ้นแรกสร้างขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ แม้ว่ารูปแบบของรูปเคารพแทนบุคคลจะเปลี่ยนไปตามความเชื่อทางศาสนาหรือโลกทัศน์ ของผู้สร้าง แต่ยังมีแนวคิดบางอย่างที่ได้รับการสืบทอดจากอดีต คือแนวคิดเรื่องการนับถือ บรรพบุรุษและความเชื่อที่ว่าบรรพบุรุษมีฐานะเป็นเทวดา รูปแทนบุคคลหลังสมัยพระบาท สมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ปรากฏรูปแบบต่างออกไป คือ การมีสร้าง อนุสาวรีย์ซึ่งมีแนวคิดต่างจากรูปเหมือนบุคคลที่เคยมีมาในศิลปะไทยเนื่องจากไม่ได้สร้าง เพื่อเป็นรูปเคารพทางศาสนา และตั้งอยู่ในพื้นที่เปิดโล่งทำให้รูปเหมือนบุคคลแพร่หลาย ในสังคมเป็นวงกว้าง ทว่าบทบาทของรูปแทนบุคคลในฐานะรูปเคารพได้รับการสั่งสมมา

จากอดีตเป็นเวลานาน ส่งผลให้อนุสาวรีย์ในสังคมไทยสืบทอดบทบาทในการเป็นรูปเคารพตามไปด้วย

บทวิจารณ์

เมื่ออ่านหนังสือทั้งเล่ม สิ่งที่ผู้วิจารณ์มีความเห็นนั้นสอดคล้องกับข้อเขียนในคำนำของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ว่า “เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้จบ เชื่อได้ว่าทุกท่านจะได้รับทราบข้อมูลพร้อมทั้งเกิดคำถาม เกิดข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ตามมามากมาย” เพราะแม้ว่าเมื่ออ่านจบจะได้เห็นถึงพัฒนาของรูปแทนบุคคลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ตาม แต่ก็ยังชวนให้เกิดคำถามถึงกรณีศึกษาอื่น ๆ ของรูปบุคคลในพื้นที่อื่น หรืออาณาบริเวณอื่น ๆ เพราะการยกกรณีเพื่ออธิบายจะเพียงพอสำหรับการตอบคำถามในการทำวิทยานิพนธ์แล้วก็ตาม แต่มันเหมือนได้ความรู้แต่ไม่เต็มທີ່ที่คาดหวังอยากได้จากหนังสือ ทั้งนี้อาจจะด้วยขอบเขตของการทำวิจัยที่ทำให้จำกัดกรณีศึกษาหรือกลุ่มตัวอย่างไม่มาก โดยเฉพาะในบทที่ 4 รูปเหมือนบุคคลหลังสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งผู้เขียนได้ให้นำหนักน้อยไปในหนังสือเล่มนี้ ทั้งที่มีแหล่งข้อมูลมากที่จะช่วยอธิบายเรื่องรูปเคารพที่แพร่หลายในสังคมวงกว้างดังที่ผู้เขียนหนังสือได้กล่าวไว้ ซึ่งรูปแทนบุคคลในสมัยหลัง รัชกาลที่ 4 นั้นไม่ได้มีหน้าที่แค่การเป็นรูปเคารพเท่านั้นแต่ยังมีหลายบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งอนุสาวรีย์ของไทยต่าง ๆ มีส่วนทั้งในด้านการเมืองและประวัติศาสตร์ของไทย อันเป็นภาพลักษณ์ของชาติอนุสาวรีย์ของไทย มีความสำคัญในการกำหนดรูปแบบศิลปะสมัยใหม่ของประเทศไทย เป็นประจักษ์พยานของความสำเร็จด้านศิลปะและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสังคมไทยสมัยใหม่ ไม่เป็นเพียงแต่อนุสาวรีย์แสดงภาพของแนวคิดของรัฐแต่ยังเป็น “วิสัยทัศน์ต่างๆ” ในการอธิบายประวัติศาสตร์และรู้พื้นวัฒนธรรม (Ka Fai Wong, 2543) หรือจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่มีมากที่จะช่วยอธิบายภาพได้กว้างขวางขึ้นอย่างงานของ อริยา อรุณินท์ (2549) ที่รวบรวมอนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถานตั้งแต่ปีพ.ศ. 2510 เป็นต้นมา แนวโน้มของอนุสาวรีย์มีพัฒนาการเรื่อยมา และเริ่มที่จะใช้การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในการสื่อ ความหมายและมีความหลากหลายในการนำเสนอรูปแบบ แทนตัวบุคคลหรือเหตุการณ์เริ่มจากอนุสาวรีย์หลัก 60 ปี กับตันเอ็ดเวิร์ด โทมัส ไมล์ ที่ภูเก็ต, อนุสาวรีย์ผู้กล้าหาญกรมทางหลวง, อนุสาวรีย์สุนทรภู่, อนุสรณ์สถานสืบนาคะเสถียร และพระราชานุสาวรีย์

สมเด็จพระสุริโยทัย เป็นต้น ซึ่งคำถามที่ชวนสงสัยต่อเหล่านี้ หากผู้เขียนให้น้ำหนักในบทที่ 4 จะช่วยให้ผู้อ่านเติมอิมกับบทสรุปของผู้เขียนมากขึ้น

หากมองในอีกแง่หนึ่ง รูปเหมือนบุคคลในท้องถิ่นก็ปรากฏในหนังสือเล่มนี้มีน้อย ส่วนใหญ่นับกลุ่มตัวอย่างรูปเหมือนบุคคลในแบบราชการหรือส่วนกลางมากกว่าแบบชาวบ้าน ซึ่งก็เป็นคำถามต่อเหมือนที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ให้คำแนะนำไว้ คำถามที่ชวนสงสัยว่าในหัวเมือง ในท้องถิ่นมีรูปแทนบุคคลหรือไม่ อย่างไร หากช่วยเติมเต็มข้อสงสัยได้หนังสือเล่มนี้จะช่วยให้เรา เห็นเบื้องหลังได้มากขึ้นจะทำให้ผู้อ่าน “ตาสว่าง” เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างรูปเคารพในอดีตและปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

อริยา อรุณินท์. (2549). “อนุสรณ์สถาน: ภูมิทัศน์แห่งความทรงจำ” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ . น.79-101.

Ka Fai Wong. (2543). **ทรงคนเกี่ยวกับชาติ : อนุสาวรีย์ของไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 20**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. อักษรศาสตร์ (ไทยศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

<http://www.matichonbook.com/>

<http://info.matichon.co.th/techno>

<https://www.se-ed.com/>

<http://www.prachachat.net/>